

นวัตกรรม ธนาคารปลาถิ่นน้ำยูงลาย อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี

หลักการและเหตุผล

โรคไข้เลือดออกเป็นโรคติดต่อที่ยังเป็นปัญหาสาธารณสุขของอำเภอสร้างคอม ส่วนมากจะพบในเด็ก อายุ 5 – 14 ปี และมียูงลายเป็นพาหะนำโรคที่สำคัญ โรคไข้เลือดออกจะแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน ระหว่างเดือน เม.ย. – ต.ค. ของทุกปี ซึ่งจากการดำเนินงานป้องกันโรคไข้เลือดออกโดยวิธีทางชีวภาพและกายภาพของอำเภอสร้างคอมตั้งแต่ต้นปีงบประมาณ 2551 ได้ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ทำให้ยังไม่พบผู้มีอาการสงสัยว่าจะเป็นโรคไข้เลือดออก แต่จากข้อมูลระบาดวิทยาพบว่าพื้นที่ตำบลใกล้เคียงเขตอำเภอสร้างคอมนั้น ได้มีการระบาดของโรคไข้เลือดออกค่อนข้างรุนแรง และยังคงแพร่กระจายไปยังพื้นที่อื่นๆได้ง่าย

ดังนั้นทางอำเภอสร้างคอม จึงได้จัดประชาคมทุกหมู่บ้านในเขตรับผิดชอบของตำบล ซึ่งประกอบด้วย 53 หมู่บ้าน 6,916 หลังคาเรือน ขึ้น โดยมีจุดประสงค์หลัก คือ เพื่อต้องการหาวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหาเรื่องของไข้เลือดออก โดยผลสรุปจากการประชาคม พบว่า ชุมชนทุกหมู่บ้านของอำเภอสร้างคอม ยินยอมที่จะนำหลักวิธีการกำจัดลูกน้ำยูงลายแบบ 5 ป.มาใช้ โดย ประกอบไปด้วย ปิด เปลี่ยน ปรับ ปล่อย ประชาสัมพันธ์

โดยกลวิธีที่ได้รับความสนใจและเป็นที่ยกย่องกันมากที่สุดก็คือ ป.ปล่อย โดยมีมืออยู่สองตัวเลือกระหว่างจะใช้ทรายอะเบทลงในโอ่ง หรือจะให้ปล่อยปลาลงโอ่งแทน ซึ่งชุมชนในเขตอำเภอสร้างคอมก็ตัดสินใจที่จะเลือกยินยอมให้มีปลาถิ่นน้ำในอ่างคิดว่าจะทำให้มีการใช้สารเคมี ก็เพราะว่า แต่ก่อนจะใช้ทรายอะเบท ซึ่งจะมีกลิ่นแรง และจะต้องมีการเปลี่ยนทรายเป็นประจำ ทำให้คนส่วนใหญ่ไม่ค่อยจะนิยมใช้ทรายกันมากนัก และไม่ค่อยจะพอใจทุกครั้งที่ อสม. นำทรายไปใส่ไว้ในอ่างบ้านของตนเอง และ ทางคณะกรรมการหมู่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลทั้ง 6 ตำบลในเขตรับผิดชอบ ก็ได้ยื่นข้อคิดเห็นที่ว่า การพ่นหมอกควัน และการใช้ทรายเคมีในการควบคุมโรคไข้เลือดออกนั้น ได้มีต้นทุนในการดำเนินงานที่ค่อนข้างสูง ทำให้บางครั้ง ต้องตัดทอนงบที่จะนำมาพัฒนาหมู่บ้านบางบออก จึงต้องการจะลองให้มีการได้นำ กลวิธีควบคุมโรคแบบชีวภาพนี้ เข้ามาใช้

ซึ่งจากเหตุผลและมติที่ประชาคมประจำตำบลทุกตำบล และประชาคมระดับอำเภอ ได้ก่อให้เกิดนวัตกรรม หรือการเปลี่ยนแปลงวิถีของชุมชน ในการป้องกันภัยสุขภาพ และซึ่งนำมาสู่ความสำเร็จ ในโครงการอำเภอทำพิสูจน์ปลอดลูกน้ำยูงลาย ระดับจังหวัดอุดรธานี ปี 2551 และรางวัลอื่นๆ ในทางด้านสาธารณสุขอีกมากมาย แต่เหนือสิ่งอื่นใด ทำให้ประชาชนในเขต อำเภอสร้างคอม ปลอดผู้ป่วยโรคไข้เลือดออก

วัตถุประสงค์

1. เพื่อลดความชุกของลูกน้ำยุงลายโดยค่า CI = 0 และค่า HI ต่ำกว่า 5
2. เพื่อลดอัตราป่วยโรคไข้เลือดออกไม่เกิน 10 ต่อประชากรแสนคน
3. เพื่อลดอัตราป่วยตายด้วยโรคไข้เลือดออกไม่เกินร้อยละ 0
4. ลดการใช้สารเคมีในการดำเนินงานควบคุมโรคไข้เลือดออก
5. เพื่อให้เกิดความร่วมมือด้วยดีในการดำเนินงานระหว่างภาครัฐ ,องค์กรเอกชนและชุมชน
6. เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ในการควบคุมและป้องกันโรคไข้เลือดออก

เป้าหมาย

ควบคุมและกำจัดลูกน้ำและยุงลายโดยเน้นวิธีชีวภาพและกายภาพ เพื่อให้ตำบลบ้านยวดเป็นตำบลปลอดลูกน้ำยุงลายและปลอดผู้ป่วยโรคไข้เลือดออก โดยดำเนินงานไปพร้อมๆกัน ทั้งส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชน และชุมชนเอง ใน 6 หมู่บ้าน 850 หลังคาเรือน วัด 6 แห่ง โรงเรียนทุกสังกัด 4 แห่ง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 3 แห่ง อบต.1 แห่ง สถานีตำรวจชุมชน 1 แห่ง และสถานีอนามัย 1 แห่ง

พื้นที่ดำเนินการ

หมู่ที่ 1 - 6 ในเขตตำบลบ้านยวด อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี

กลวิธีดำเนินงาน

ขั้นเตรียมการ

ในสถานที่ราชการ

- 1.1 จัดทำโครงการเพื่อเสนอขออนุมัติ
- 1.2 ประชุมชี้แจงและประสานงานขอความร่วมมือกับทุกส่วนราชการ อาทิ อบต.บ้านยวด โรงเรียนทุกโรงเรียน ที่ทำการผู้นำชุมชน วัด ศาลาประชาคม
- 1.3 จัดตั้งศูนย์ควบคุมและป้องกันโรคไข้เลือดออกระดับตำบลที่สถานีอนามัย ศูนย์ควบคุมและป้องกันโรคไข้เลือดออกระดับตำบล นี้มีหน้าที่สำคัญอย่างยิ่ง โดยถือได้ว่าเป็นเส้นเลือดใหญ่ ในการแจกจ่ายปลากินลูกน้ำ รวมไปถึงเป็นสถานที่ในการพักปลาที่ได้รับมาจากจังหวัดหนองคาย ซึ่งศูนย์นี้จะประกอบไปด้วยอุปกรณ์ต่างๆที่ใช้ในการดูแลปลาที่ได้รับ รวมไปถึง ตาข่ายที่ใช้ในการแจกจ่ายพันธุ์ปลา
- 1.4 จัดให้มีผู้รับผิดชอบพันธุ์ปลากินลูกน้ำยุงลาย ประจำสถานีอนามัย โรงเรียน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก วัด องค์กรบริหารส่วนตำบล ตู้ยามตำรวจ โดยผู้รับผิดชอบนี้จะต้องดูแลรักษาปลาในบ่อ รวมไปถึงในห้องน้ำของสถานที่ราชการที่ตัวเองรับผิดชอบอยู่ รวมทั้งช่วยประกาศและประชาสัมพันธ์ให้ความรู้แก่ ประชาชนผู้มาใช้

บริการ หรือนักเรียน ในโรงเรียน ช่วยกันสอดส่องดูแลปลาทั้งในบ่อ และตามภาชนะต่างๆ

ในหมู่บ้าน

- 2.1 จัดตั้งบ่อปลาประจำคุ้มขึ้น โดยจะคัดเลือกเอาบ้านของ อสม.ที่ยินยอมจะช่วยรักษาและดูแลพันธุ์ปลาให้ รวมไปถึง ช่วย แจกจ่ายปลาไปให้ยังทุกหลังคาเรือนในเขตที่ตัวเองรับผิดชอบ โดยบ่อปลาประจำคุ้มนี้ ได้มีบ้านในชุมชนบางหลังคาเรือนที่มีการเลี้ยงปลาหางนกยูงหรือมีโอ่งน้ำที่ว่าง ก็เข้ามาขอเสนอตัวช่วยรับพันธุ์ปลารวมทั้งดูแลพันธุ์ปลาให้ในชุมชน ซึ่งก็เป็นเหตุทำให้หลายคุ้มในเขตตำบลบ้านยวด ได้มีบ่อปลามากกว่าหนึ่งบ่อต่อหนึ่งคุ้ม
- 2.2 ประชุมให้ความรู้แก่ อสม. เพื่อเพิ่มศักยภาพ ในการดำเนินงานควบคุมโรค อีกทั้งอธิบายถึงวงจรชีวิตของยุง ลักษณะการเกิดโรค เพื่อเป็นการเตรียมพร้อมในการค้นหา และควบคุมลูกน้ำยุงลาย ไม่ให้เพิ่มจำนวนขึ้น

ขั้นตอนดำเนินการ

ในสถานที่ราชการ

- 3.1 หัวหน้าสถานีอนามัย พร้อมคณะทีม อสม. ดำเนินการขอรับพันธุ์ปลาแกมพูเซีย จาก นายบุญมีคำภีร์ชัย เจ้าของพันธุ์ปลา บ้านเลขที่ 169 ม.3 บ.โคกป่าฝาง ต.ปะโค อ.เมือง จ.หนองคาย ซึ่งประกอบอาชีพ เลี้ยงไก่และเพาะพันธุ์ปลานิล ปลาช่อน โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายเนื่องจากปลาชนิดนี้จะมาพร้อมพันธุ์ปลาเลี้ยงอื่น ซึ่งเป็นพันธุ์ปลาที่เจ้าของฟาร์มไม่ได้ต้องการอยู่แล้ว
- 3.2 จากนั้นนำพันธุ์ปลามาพักเลี้ยงไว้ที่สถานีอนามัย ซึ่งประกอบไปด้วย บ่อปลาพร้อมออกซิเจน ที่จะสามารถดูแล และเป็นที่ยกจ่ายให้กับบ่อปลาอื่นๆในหมู่บ้านได้อย่างทั่วถึง
- 3.3 บ่อปลาในสถานที่ต่าง ทั้งประจำหมู่บ้าน ในโรงเรียน รวมไปถึง สถานที่ต่างๆ ก็มารับพันธุ์ปลาไปดูแล พร้อมทั้งเตรียมแจกจ่าย ลงยัง โอ่งน้ำ ห้องน้ำ ภาชนะนอกบ้าน
- 3.4 ผู้นำชุมชนและอสม. แจกประชาสัมพันธ์ทั้งตามหอกระจายข่าว และประชาสัมพันธ์แบบปากต่อปาก ถึงสถานที่แจกจ่ายพันธุ์ปลา และ กลวิธีการควบคุมลูกน้ำยุงลายด้วยวิธีการทางชีวภาพ

ในหมู่บ้าน

- 4.1 อสม.ดำเนินการบูรณสำรวจ บ้านเรือนที่ตัวเองรับผิดชอบ พร้อมกับ นำหลักวิธี 5 ป. ไปประชาสัมพันธ์ และดำเนินการปล่อยปลาลงในบ้านเรือนทุกหลังคาเรือน พร้อมแจ้งแนวทางการดูแลปลาและบอกสถานที่ในการขอรับพันธุ์ปลาเพิ่มถ้าหากปลาหมด
- 4.2 หากบ้านใดหรือสถานที่แห่งใดมีปัญหาในการยอมรับกลวิธีนี้ ก็จะนำปัญหาที่ได้รับ เข้ามาประชุมปรึกษากันในระหว่างทีมงานควบคุมโรคตำบลบ้านยวดเพื่อหาแนวทางแก้ไข ต่อไป

ระยะเวลาดำเนินการ

1 ตุลาคม 2549 – 30 กันยายน 2550

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ลดอัตราป่วยของโรคไข้เลือดออกไม่เกิน 10 ต่อประชากรแสนคน
2. ลดอัตราป่วยตายด้วยโรคไข้เลือดออกไม่เกินร้อยละ 0
3. ลดการใช้สารเคมีในการควบคุมโรคไข้เลือดออก
4. ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในการควบคุมและป้องกันโรคไข้เลือดออก

การประเมินผล

1. จากรายงานความชุกของลูกน้ำยุงลาย โดยค่า CI = 0 และค่า HI ต่ำกว่า 5
2. จากรายงานสถานการณ์โรคไข้เลือดออก
3. จากการสังเกตและสัมภาษณ์ประชาชนทั่วไป

ผู้รับผิดชอบโครงการ

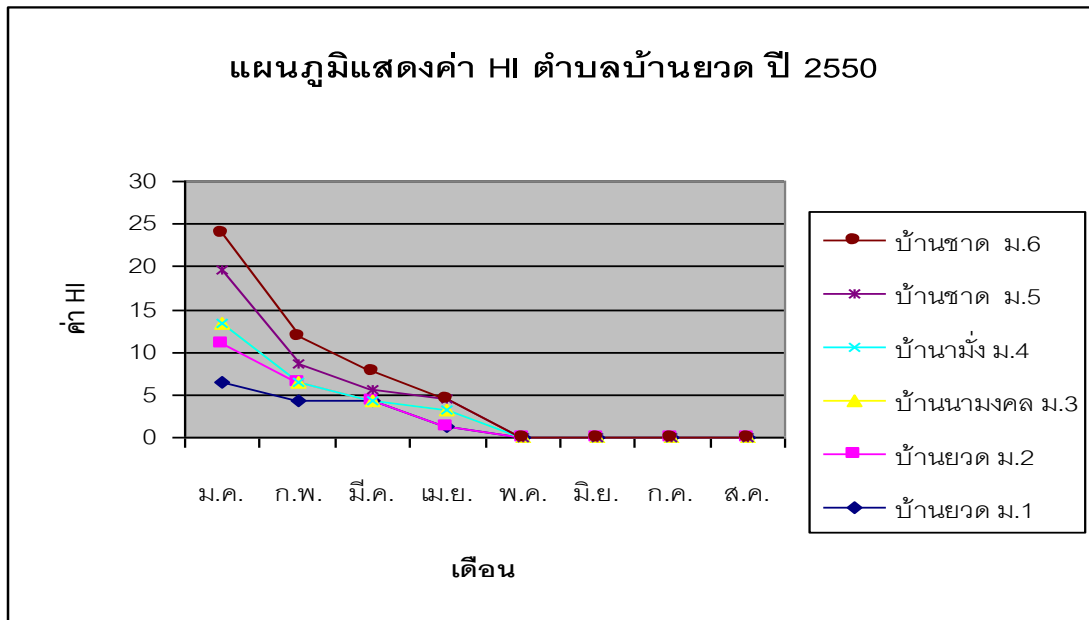
1. สถานีอนามัยตำบลบ้านยวด
2. องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านยวด
3. กำนันตำบลบ้านยวดและผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้าน
4. โรงเรียนทุกโรงเรียนในเขตตำบลบ้านยวด

ผลการดำเนินงาน

ผลการร่วมมือร่วมใจ ในการดำเนินงานควบคุมโรค ไข้เลือดออกตำบลบ้านยวด อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี พบว่า สามารถดำเนินงานตามโครงการฯ ได้ตามเป้าหมาย คือ หมู่บ้านทุกหมู่บ้านสามารถลดค่า HI CI ได้เกินกว่าเป้าหมาย คือ ค่า HI ไม่เกิน 5 CI เป็น 0 การดำเนินงานตามโครงการฯ ในช่วงเดือน เมษายน – สิงหาคม ทางตำบลบ้านยวดยังได้รับการสุ่มประเมินค่า HI CI จากทีม SRRT อำเภอสร้างคอม ทีมงานประเมินลูกน้ำยุงลายงานควบคุมโรค จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี และเจ้าหน้าที่จากศูนย์ควบคุมโรคติดต่อ เขต 6 จังหวัดขอนแก่น ซึ่งถือว่าเป็นการยืนยันข้อมูลค่า HI CI ที่เกิดขึ้นจริงได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ไม่มีผู้ป่วยไข้เลือดออกในพื้นที่มา ปีนี้เป็นปีที่ 6 ตามตารางและแผนภูมิ ดังนี้

ตารางแสดงค่า HI แยกรายหมู่บ้าน ตามโครงการตำบลทำพิธีจุดน้ำยุงลายฯ ปี 2550

เดือน หมู่บ้าน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.
บ้านยวด ม.1	6.53	4.26	4.31	1.22	0.00	0.00	0.00*	0.00
บ้านยวด ม.2	4.51	2.15	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00*	0.00
บ้านนามงคล ม.3	2.35	0.00	0.00	2.00	0.00**	0.00**	0.00	0.00
บ้านมั่ง ม.4	0.00	0.00	0.00	2.13**	0.00**	0.00	0.00	0.00
บ้านชาติ ม.5	6.21	2.21	1.26	1.32	0.00	0.00**	0.00	0.00***
บ้านชาติ ม.6	4.31	3.23	2.24	2.22**	0.00	0.00	0.00	0.00***

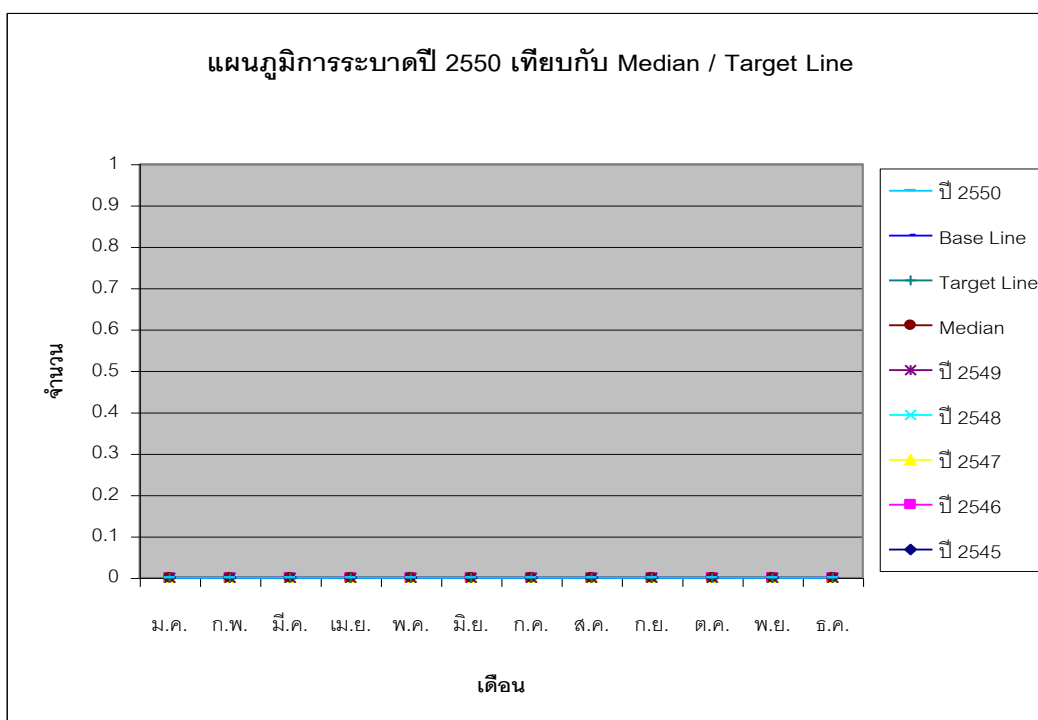
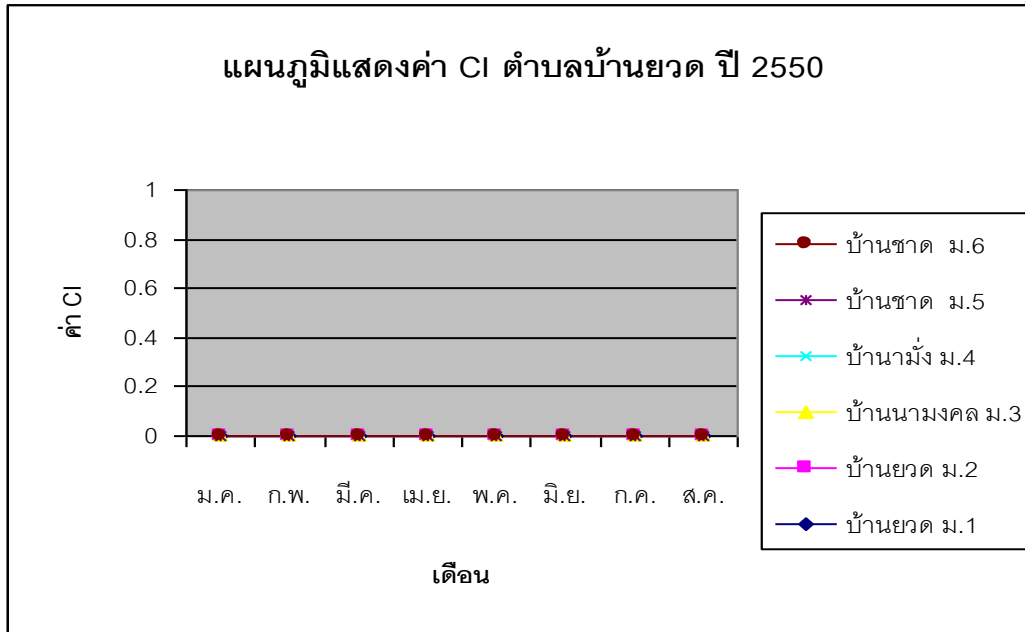
ตารางแสดงค่า CI แยกรายหมู่บ้านตามโครงการตำบลทำพิธีจุดน้ำยุงลายฯ ปี 2550

เดือน หมู่บ้าน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.
บ้านยวด ม.1	0.00*	0.00*	0.00*	0.00*	0.00	0.00	0.00*	0.00
บ้านยวด ม.2	0.00*	0.00*	0.00*	0.00*	0.00	0.00	0.00*	0.00
บ้านนามงคล ม.3	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00**	0.00**	0.00	0.00
บ้านมั่ง ม.4	0.00	0.00	0.00	0.00**	0.00**	0.00	0.00	0.00
บ้านชาติ ม.5	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00**	0.00	0.00***
บ้านชาติ ม.6	0.00	0.00	0.00	0.00**	0.00	0.00	0.00	0.00***

ที่มา : ทะเบียนรายงานค่า HI CI สำนักงานสาธารณสุขสร้างคอม

หมายเหตุ

1. * คือ หมู่บ้านที่ได้รับการตรวจประเมิน ค่า HI CI จากทีมประเมิน SRRT อำเภอสร้างคอม
2. ** คือ หมู่บ้านที่ได้รับการตรวจประเมิน ค่า HI CI จากทีมประเมิน สสจ.อุดรธานี
3. *** คือ หมู่บ้านที่ได้รับการตรวจประเมิน ค่า HI CI จากทีมประเมิน ศคร. 6 จังหวัดขอนแก่น

มาตรการป้องกันและควบคุมโรคที่ใช้

1. ทำความสะอาดบ้านเรือนและบริเวณรอบบ้านเพื่อไม่ให้มีแหล่งเกาะพักของยุงลาย
2. จัดล้างให้สะอาดเปลี่ยนถ่ายน้ำในภาชนะที่สามารถเปลี่ยนถ่ายได้เช่น แจกันดอกไม้ โอ่งน้ำ
3. ภาชนะขนาดใหญ่ให้มีฝาปิดหรือคลุมปากภาชนะด้วยตาข่ายกันยุงให้มีมิดชิด
4. ภาชนะที่ไม่สามารถปิดฝาได้ตลอดเวลา เช่น ถังซีเมนต์เก็บน้ำในห้องน้ำ-ห้องส้วม อ่างเลี้ยงบัว และอื่น ๆ ให้ปล่อยปลาหางนกยูงหรือปลากินลูกน้ำหรือติดต่อขอรับน้ำได้ที่ อสม.ประจำแต่ละคุ้มของหมู่บ้าน
5. ร่วมมือกันรณรงค์ในการจัดเก็บวัสดุเหลือใช้ที่ทิ้งอยู่ตามบริเวณบ้านรวบรวมส่งกำจัดหรือกำจัดเองตามความเหมาะสม
6. จัดกิจกรรมระดม/เชิญชวนประชาชนปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในที่สาธารณะหรือสถานที่ส่วนรวมของหมู่บ้าน ที่อาจเป็นแหล่งเกาะพักหรือแหล่งเพาะพันธุ์ลูกน้ำยุงลาย เช่น โรงเรียน ศูนย์เด็ก ๆ ศาสนสถาน ตลาดสด ถนน ที่รกร้างภายในหมู่บ้าน ขุดลอกทางระบายน้ำไม่ให้อุดตัน และวิธีการอื่นที่เหมาะสมและง่ายต่อการควบคุมป้องกันโรคในพื้นที่

อภิปรายผล

จากการดำเนินงาน พบว่ามีสิ่งสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออกสำเร็จผลตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ นั้น ประกอบด้วยปัจจัยหลายอย่าง ที่ส่งเสริมเกื้อกูลกัน สรุปจากบทเรียนที่ดำเนินงานในชุมชนเป็นข้อหลัก ได้ดังนี้

1. การทำงานต้องเป็นทีม
2. เรียนรู้และเข้าใจในวิถีชีวิตชุมชน ความเป็นธรรมชาติของชุมชน
 1. ต้องมีการเสริมสร้างแรงจูงใจในสังคม
 2. ต้องมีความแปลกใหม่ หรือการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ
 3. ต้องมีพันธะสัญญาที่มาจากความสมัครใจ
 4. ต้องมีความสนุกสนานในการทำงาน
 5. มีเป้าหมายร่วมกัน
 6. การเปลี่ยนแปลงทัศนคติชุมชน จำเป็นต้องใช้ระยะเวลาและความอดทน
 7. ภาครัฐจะต้องเป็นต้นแบบที่ดีก่อนที่จะให้ชุมชนนั้นติดตาม

ภาคผนวก

ข้อมูลปลาแกมบูเซีย Family Poeciliidae Genus Gambusia species affinis

Gambusia แปลว่า ไม่มีราคา (worthless), ปลาในสกุล Gambusia นี้มีมากกว่า 30 ชนิด เช่น Gambusia affinis, Gambusia georgei, Gambusia heterochir, Gambusia nobilis, และ Gambusia gaigei เป็นต้น หลายชนิดใกล้สูญพันธุ์ไปจากธรรมชาติแล้ว แต่ชนิดที่ได้ชื่อว่าเป็น mosquitofish หรือ mosquito-eating fish ก็คือ Gambusia affinis ซึ่งเป็นปลาพื้นเมืองของทวีปอเมริกาเหนือ (มีต้นกำเนิดอยู่ที่รัฐเท็กซัส) เนื่องจากปลาชนิดนี้มีศักยภาพสูงในการกินลูกน้ำยุง จึงถูกนำไปแพร่พันธุ์ในรัฐอื่นๆของสหรัฐอเมริกา รวมทั้งในประเทศต่างๆทั้งที่อยู่ในเขตอบอุ่นและเขตร้อน ซึ่งก็ปรากฏว่าปลาแกมบูเซียสามารถปรับตัวเข้ากับบ้านใหม่ของมันได้เป็นอย่างดี ปลาแกมบูเซียที่จะกล่าวถึงในที่นี้จะหมายถึง Gambusia affinis เท่านั้น

รูปร่างลักษณะ ปลาแกมบูเซียมีรูปร่างลักษณะคล้ายปลาหางนกยูง แต่มีขนาดใหญ่กว่า ปากแหลมกว่า และปลายปากจะเขี้ยวขึ้นด้านบน ที่ตามีเส้นสีเข้มพาดในแนวโค้งผ่านรูม่านตาลงมาถึงใต้ตา ครีบหลัง (dorsal fin) กลมมีโครง 7 ซี่ (ray), ครีบก้น (anal fin) มีโครง 7 ซี่, ครีบท้อง (pelvic fin) มีโครง 6 ซี่ ที่เส้นข้าง ลำตัวมีเกล็ด 27-30 อัน ตัวเมียมีขนาดใหญ่กว่าตัวผู้ ปลาแกมบูเซียตัวเมียที่โตเต็มที่อาจมีขนาดยาวได้ถึง 3 นิ้ว ในขณะที่ปลาตัวผู้มีขนาดยาวเพียง 1.5 นิ้ว ทั้งปลาตัวเมียและตัวผู้มีจุดสีเข้มซึ่งมักเห็นได้ชัดเจนเมื่อปลายังเล็ก ต่อเมื่อปลาโตขึ้นจุดดังกล่าวมักจะจางลง หากดูด้านข้างของปลาตัวเมียในที่สว่างจ้าจะเห็นสีเหลืองๆของสีเขียว สีฟ้าหรือสีเหลือง

การแพร่พันธุ์ ปลาแกมบูเซียแพร่พันธุ์ได้รวดเร็ว เมื่อปลาตัวเมียมีอายุได้ 6-8 สัปดาห์ก็จะเริ่มตั้งท้องครั้งแรก ปลาตัวเมียมีถุงพิเศษใช้เก็บน้ำเชื้อของตัวผู้ ซึ่งการผสมพันธุ์หนึ่งครั้งจะมีน้ำเชื้อมากพอสำหรับใช้ผสมกับไข่ได้หลายท้อง ปลาแกมบูเซียออกลูกเป็นตัวโดยจะออกลูกท้องละ 40-100 ตัว (ใช้เวลาออกลูก 21-28 วันต่อหนึ่งท้อง) แต่ละท้องห่างกันประมาณ 6 สัปดาห์ และตลอดชีวิตของมันจะตั้งท้องได้ 3-4 ครั้ง ปกติปลาแกมบูเซียมีชีวิตไม่เกิน 12 เดือนแต่บางตัวก็อาจอยู่ได้ถึง 15 เดือน เมื่อเกิดใหม่ๆลูกปลามีขนาดยาวประมาณ 7-10 มิลลิเมตร และสามารถกินลูกน้ำได้ทันที เป็นปลาที่กินอาหารจุกจิกโดยปลาตัวเมียหนึ่งตัวอาจกินลูกน้ำยุงได้หลายร้อยตัวต่อวัน นอกจากลูกน้ำยุงแล้วปลาแกมบูเซียยังกินแพลงตอน (พืชและสัตว์ขนาดเล็กมากๆ), ตะไคร่น้ำ, ไคอะตอม (พืชเซลล์เดียว), ตัวอ่อนแมลงต่างๆ

แหล่งเพาะพันธุ์

มีชีวิตอยู่ได้ทั้งในน้ำสะอาดและน้ำสกปรก ในธรรมชาติจะพบปลาแกมบูเซียได้ทั่วไปตามลำห้วย หนองน้ำ สระน้ำ อ่างเก็บน้ำ